

บทที่ 1

บทนำ

1.1 บทนำ

ไม้สน (*Pinus: pine*) มีด้วยกันทั้งสิ้น 114 ชนิด ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอบอุ่น (temperate zone) สำหรับประเทศไทยมีไม้สนธรรมชาติอยู่เพียง 2 ชนิด คือ สนสองใบ (*Pinus merkusii*) หรือสนเปลือกหนา และสนสามใบ (*Pinus kesiya*) หรือสนเปลือกบาง โดยกรมป่าไม้ได้เริ่มทำการปลูกไม้สนทั้ง 2 ชนิด ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 ที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 โครงการพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNDP: United Nation Development Project) ได้ให้การสนับสนุนในการจัดทำโครงการสำรวจวัตถุดิบ เพื่อทำเยื่อกระดาษขึ้น และพัฒนามาเป็นโครงการปรับปรุงพันธุ์ไม้สน และไม้โตเร็ว อันเป็นความร่วมมือทางวิชาการระหว่างรัฐบาลไทย โดยกรมป่าไม้กับรัฐบาลเดนมาร์ก โดย DANIDA (Danish International Development Agency) ในปี พ.ศ. 2512 ทำให้มีการศึกษาวิจัยทั้งไม้สนพื้นเมืองของไทย และนำไม้สนต่างถิ่นหลายชนิดเข้ามาทดลองปลูก โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา องค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูก และการปรับปรุงพันธุ์ไม้สนได้รับการวิจัย และพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ กรมป่าไม้ (2551) ได้จัดทำบทสรุปการปรับปรุงพันธุ์ไม้สน เพื่อเป็นแนวทางในการปลูกไม้สน สำหรับประเทศไทยในอนาคต

แต่จากสถิติการป่าไม้ของประเทศไทยในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2553-2557) พบว่า ประเทศไทยต้องสูญเสียเงินตราในการนำเข้าไม้สนทั้งในรูปของไม้ท่อน และไม้แปรรูป เฉลี่ยปีละ 1,523 ล้านบาท แม้จะเป็นจำนวนเงินที่ไม่สูงมากนัก แต่ก็เป็นการสูญเสียที่ไม่ควรจะเกิดขึ้น เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีศักยภาพในการปลูกไม้สนไว้ใช้สอยภายในประเทศเองได้ เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ส่งผลให้ไม้สนที่ปลูกในประเทศไทยมีอัตราการเติบโตเร็วกว่า และมีอายุรอบหมุนเวียนในการตัดฟันสั้นกว่าไม้สนที่ปลูกในเขตอบอุ่น อันเป็นถิ่นกำเนิดตามธรรมชาติของไม้สนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ไม้สน ซึ่งขึ้นได้ดีในที่อากาศหนาวเย็น หรือไม้สนที่ปลูกบนพื้นที่สูงยังมีบทบาทในการช่วยอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของประเทศ ซึ่งเป็นผลตอบแทนที่สูงยิ่งกว่าผลตอบแทนในทางตรงอีกด้วย (บุญวงศ์, 2558)

จากรายงานของกรมป่าไม้ พบว่า ในปี พ.ศ. 2525 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าสนธรรมชาติ ในภาคเหนือ 2,018 ตารางกิโลเมตร และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 144 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 1.38 ของพื้นที่ป่าทั่วประเทศในขณะนั้น และในปี พ.ศ. 2541 พบว่า พื้นที่ป่าสน เหล่านี้ลดลงเหลือเพียง 1,620 ตารางกิโลเมตร สำหรับภาคเหนือ และเหลือเพียง 19.75 ตารางกิโลเมตร สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งป่าสนที่ยังคงเหลือส่วนใหญ่อยู่บริเวณพื้นที่สูง ในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติภูกระดึง อุทยานแห่งชาติภูเรือ อุทยานแห่งชาติน้ำหนาว เป็นต้น ซึ่งการลดลงของพื้นที่ป่าสนเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากความเสื่อมโทรมลงของป่าจากการตัดไม้ เพื่อใช้มากเกินกำลังผลิต การเก็บน้ำมันยาง และการเก็บไม้เกี้ยวที่ไม่ถูกวิธีของชาวบ้าน การเผาป่า รวมทั้งการไม่ได้มีการปลูกฟื้นฟูป่าที่เหมาะสมกับระบบนิเวศป่าสน อย่างไรก็ตามยังมีป่าสนธรรมชาติ

ที่อยู่นอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์บางส่วน ได้แก่ บริเวณป่าสนบ้านวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยปัจจุบันพื้นที่ป่าสนบ้านวัดจันทร์อยู่ในความรับผิดชอบของโครงการหลวงบ้านวัดจันทร์ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 ปัจจุบันโครงการหลวงบ้านวัดจันทร์ในความรับผิดชอบขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ มีหน้าที่รับผิดชอบใน 4 ด้านหลักๆ อันได้แก่ (1) มีหน้าที่ส่งเสริมการปลูกสร้างเสริมป่าในขอบเขตพื้นที่โครงการหลวงบ้านวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้งบประมาณจากรัฐบาลผ่านทางมูลนิธิโครงการหลวง (2) มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว ให้บริการด้านการศึกษา และพัฒนาการท่องเที่ยวในสวนป่า โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นฐานการศึกษาพัฒนาสำหรับเยาวชน และประชาชนทั่วไป ประสานงาน และดำเนินงานการเผยแพร่ศักยภาพการศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวสวนป่า และกิจกรรมสัมพันธ์ในพื้นที่รับผิดชอบ และปฏิบัติงานอื่นที่ได้รับมอบหมาย (3) มีหน้าที่ผลิต พัฒนา และส่งเสริมการทำผลิตภัณฑ์จากไม้สวนป่า การเพิ่มมูลค่าให้กับไม้สวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และ (4) มีหน้าที่ร่วมมือ และประสานงานกับหน่วยงานทั้งใน และนอกพื้นที่โครงการฯ ด้านศึกษาวิจัย และงานส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ของชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงบ้านวัดจันทร์

โครงการหลวงบ้านวัดจันทร์ ได้รับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เพื่อดำเนินงานโครงการปลูกป่าแผนใหม่ภายใต้แผนงานฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แยกเป็นการปลูกสร้างสวนป่า เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร โดยขยายแปลงปลูกป่าในรูปแปลงปลูกป่าสาธิต ซึ่งดำเนินการโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ปีละ 100 ไร่ และจัดสรรให้ราษฎรเข้าเป็นสมาชิกปลูกป่า ปีละ 25 ครอบครัวยุ่ ละ 40 ไร่ เพื่อเข้าดำเนินการในพื้นที่ ปีละ 1,000 ไร่ และงบประมาณ เพื่อบำรุงรักษาแปลงเก่า ปัจจุบันได้พื้นที่ปลูกป่าไปแล้วเป็นแปลงสาธิต จำนวน 1,400 ไร่ จัดสรรให้ราษฎร จำนวน 13,000 ไร่ มีจำนวนสมาชิกรวมทั้งสิ้น 326 คน โดยใช้เงินงบประมาณรวมทั้งสิ้น 80,501,900 บาท

ในบริเวณพื้นที่โครงการหลวงบ้านวัดจันทร์ ยังมีราษฎรชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่ และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่พึ่งพิงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับไม้สน แต่การดำเนินการปลูกป่าในปัจจุบันยังไม่มี การกำหนดหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์ไม้สน อีกทั้งไม้จากธรรมชาติจำนวนมากเริ่มมีอายุมาก บางส่วนถูกฟ้าผ่ายืนต้นตาย ในขณะที่ต้นสนหลายต้นมีการถากเก็บไม้เกียะที่ไม่ถูกต้องตามหลัก วิชาการ ทำให้ต้นสนหลายต้นเสื่อมโทรมลง และในระยะยาวพื้นที่ป่าแห่งนี้อาจเสื่อมโทรมลง หากไม่มี แนวทางการปลูก และการจัดการที่เหมาะสม โดยแนวทางการพัฒนาในพื้นที่แห่งนี้ควรที่จะนำ ต้นแบบงานป่าไม้บนพื้นที่สูง ซึ่งมูลนิธิโครงการหลวงได้ดำเนินการศึกษาวิจัย และขยายผลมาต่อยอด ในหลายพื้นที่จนประสบความสำเร็จ คือ หลักของ “โครงการป่าชาวบ้าน ในพระราชูปถัมภ์ของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” ที่ได้นำมโนอาแนวพระราชดำริ “ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” มาเป็นแนวปฏิบัติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่จะนำมาประยุกต์ปรับใช้ตามหลักวิชาการป่าไม้กับป่าสนบ้านวัดจันทร์ เพื่อให้เกิด “ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของราษฎรในพื้นที่ โดยมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อชุมชนเป็นหลัก และในอนาคตอาจมีแนวทางการนำ

ทรัพยากรพื้นที่บ้านวัดจันทร์สู่การผลิตไม้สนที่มีคุณภาพดีของประเทศ ซึ่งสามารถลดการนำเข้าไม้จากต่างประเทศดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาสถานภาพพื้นที่ศึกษาทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และความต้องการใช้ไม้ของชุมชนโดยรอบ

1.2.2 เพื่อประเมินกำลังผลิตของไม้สนในพื้นที่ศึกษา และนำไปใช้วางแผนการจัดการไม้สนในพื้นที่โครงการหลวงวัดจันทร์อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2.3 เพื่อศึกษาสมบัติของไม้สนพื้นเมือง และสนต่างถิ่นที่มีศักยภาพ

1.2.4 เพื่อคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการสร้างแปลงทดสอบชนิด/สายพันธุ์ไม้สน

1.2.5 เพื่อเตรียมกล้าไม้สนพื้นเมือง/สนต่างถิ่นที่มีคุณสมบัติพร้อมสำหรับการปลูกทดสอบ

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

1.3.1.1 การศึกษาสถานภาพไม้สนในปัจจุบัน และประเมินกำลังผลิตของไม้สนในพื้นที่ศึกษา

1.3.1.2 การศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ไม้สนในพื้นที่ศึกษา

1.3.1.3 การศึกษาชนิด/สายพันธุ์ และรูปแบบการปลูกไม้สนที่เหมาะสมสำหรับปลูกเป็นสวนป่า และการอนุรักษ์ในพื้นที่ศึกษา

1.3.2 ขอบเขตเชิงสถานที่

พื้นที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ (หน่วยย่อยห้วยงู) อำเภอภักดีนิคม จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่สวนป่าไม้สนของกรมป่าไม้ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

2.1 ลักษณะทั่วไปของไม้สน

ไม้สนชนิดต่างๆ ที่สามารถปลูก และเติบโตได้ดีในประเทศไทยจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1.1 ไม้สนพื้นเมือง (indigenous pines) เป็นไม้สนที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศไทย พบอยู่ 2 ชนิด คือ

2.1.1.1 สนสามใบ (*Pinus kesiya* Royal ex Gordon)

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีความสูงประมาณ 35-45 เมตร ลำต้นเปลาตรง มีเรือนยอดเป็นพุ่มกลม หน่อมีอายุน้อยเรือนยอดจะเป็นรูปปรางค์ เมื่อโตเต็มที่